

شناسایی مؤلفه‌های دانشگاه تمدن‌ساز ایرانی - اسلامی: یک مطالعه فرا ترکیب^۱

شهرام مهرآور گیگلو^۱

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر، سنتز ادبیات مربوط به دانشگاه تمدن‌ساز اسلامی- ایرانی در راستای شناسایی مؤلفه‌های دانشگاه تمدن‌ساز اسلامی- ایرانی در آموزش عالی کشور بود. **روش:** این پژوهش از نظر هدف، کاربردی؛ از لحاظ روش، کیفی فرا ترکیب و جامعه آماری آن، کلیه مطالعات انجام‌شده در بازه زمانی ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۸ بود. در این راستا ۴۲ پژوهش در زمینه موضوع مد نظر، ارزیابی و در نهایت ۱۹ مقاله به صورت هدفمند انتخاب شد و با تحلیل محتوا و ترکیب ادبیات مربوط، در مجموع ۱۰۶ کد، ۱۱ مفهوم، ۹ مقوله کلیدی طی فرایند جستجو و ترکیب نظام‌مند متون، شناسایی و تحلیل شد و اعتبار آن از طریق آزمون کاپای کوهن تأیید شد. **یافته‌ها:** یافته‌های پژوهش نشان داد که مؤلفه‌های دانشگاه تمدن‌ساز اسلامی- ایرانی در آموزش عالی کشور از هشت عامل کلیدی استقلال، آزادی، فرهنگ سازی، مسئولیت‌پذیری، نوآوری، تعامل و همکاری علمی سازنده با نهادهای علمی بین‌المللی، انسان‌سازی، معنویت‌گرا و تولید علم تشکیل شده است. **نتیجه‌گیری:** این پژوهش بدین سبب که درک عمیقی از ادبیات موجود در موضوع پژوهش با شناسایی مؤلفه‌های دانشگاه تمدن‌ساز اسلامی- ایرانی ارائه داده است، می‌تواند در سیاست‌گذاری‌های آموزش عالی در راستای اسلامی سازی دانشگاهها استفاده شود.

واژگان کلیدی: دانشگاه تمدن‌ساز، اسلام، ایران، فرا ترکیب.

۱ دریافت مقاله: ۹۹/۰۸/۰۸؛ تصویب نهایی: ۹۹/۱۲/۱۹.

۱. دانشجوی دکتری مدیریت آموزش عالی، دانشگاه علامه طباطبائی. نشانی: تهران؛ انتهای همت غرب، دهکده المپیک، میدان دهکده، دانشگاه علامه طباطبائی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیت/نمابر: ۰۰۰۰۸۳۹/Email:shahramm27@gmail.com

الف) مقدمه

تمدن اسلامی - ملی کشور کهن و ریشه دار ایران از مهم ترین، قدیمی ترین و پویاترین تمدنهای بشری در طول تاریخ بوده است. یکی از مهم ترین عناصر تشکیل دهنده این تمدن که بر سایر فرهنگها و تمدنهای بشری پیشی گرفته و پیشینه نظری و اعتقادی پرمایه‌ای، هم در بعد زمینی و هم در بعد آسمانی دارد، علم و دانش است (فرجی ارمکی، ۱۳۸۶). جامعه ایرانی که در انقلاب اسلامی با رویکرد الهی، جهان‌بینی اسلامی را مبنای شئون گوناگون زندگی خود قرار داد، خواهان آن است که آموزش عالی متناسب با مبانی و ارزشهای اسلامی داشته باشد تا با تربیت متفکران و مدیران بر وفق آن مبانی و معیارها، به ترویج و تعمیم آنها در جامعه اسلامی مبادرت ورزد (سند دانشگاه اسلامی، ۱۳۹۲). از طرفی، ضرورت‌های عصر جدید نیز ایجاب می‌کند که بازتعریف تازه‌ای از مفهوم دانشگاه در کشور صورت گیرد؛ این دانشگاه در عین اینکه بر دو منبع میراث اسلامی و ایرانی تکیه دارد، باید بتواند راه را برای اعتلای تمدن ایرانی - اسلامی در آینده فراهم کند. چنین حرکتی نیازمند توجه به ابعاد فرهنگی و تمدنی دانش است. (خرمشاد و آدمی، ۱۳۸۸)

پس از انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۹، فرمانی به نام انقلاب فرهنگی از سوی امام خمینی (ره) برای اسلامی کردن دانشگاههای کشور صادر شد: "باید انقلابی اساسی در تمام دانشگاههای سراسر ایران به وجود آید". به دنبال این فرمان، پس از تعطیلی سه ساله دانشگاههای کشور و انجام اقداماتی در راستای اسلامی کردن به نظر می‌رسید که موانع اصلی و عمده اسلامی شدن دانشگاهها برطرف شده باشد، اما سیر تحولات در عمل این چنین نبود؛ تا اینکه رهبر انقلاب، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۷۵/۲/۲۹ فرمودند: "دانشگاههای کشور هنوز اسلامی نشده و باید اسلامی شود". این سخنان موج جدیدی را برای اسلامی کردن دانشگاهها پدید آورد. همچنین پیرو بیانات رهبر انقلاب و بر اساس مصوبه جلسه ۴۰۲ مورخ ۱۳۷۶/۵/۱۴ شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای اسلامی شدن مراکز آموزشی به منظور تدوین، راهبری و نظارت بر حسن اجرای سیاستهای لازم برای اسلامی شدن دانشگاهها و مراکز آموزشی با عنایت به دیدگاههای مقام معظم رهبری تشکیل شد. بر اساس آیین‌نامه شورای اسلامی شدن دانشگاهها و مراکز آموزشی، مصوب جلسه ۴۲۴ مورخ ۱۳۷۷/۵/۱۳ شورای عالی انقلاب فرهنگی، تدوین و پیشنهاد سیاستها و راهبردهای مرتبط با اسلامی شدن، اولویت اصلی شورا قرار گرفت. برای تحقق این منظور، شورا به نقد و ارزیابی دقیق اقدامات و فعالیتهای گذشته در خصوص اسلامی شدن دانشگاهها پرداخت و با شناسایی نقاط قوت و ضعف، زمینه‌های فکری و مطالعاتی لازم برای سیاستگذاری دقیق و اصولی و برنامه‌ریزی جامع و واقع‌بینانه را فراهم آورد که نتیجه آن، تدوین «سند دانشگاه اسلامی» در سال ۷۷ بود. با عنایت به نکات یادشده، مسئله اصلی پژوهش حاضر این است که نشان دهد با توجه به پژوهشهای انجام‌شده در ادبیات و پیشینه نظری مربوط به موضوع پژوهش، مؤلفه‌های دانشگاه تمدن‌ساز ایرانی - اسلامی کدامند؟

ب) مفاهیم

۱. تمدن

تعاریف مختلفی از تمدن توسط صاحب‌نظران این حوزه ارائه شده است و نظریه‌پردازان عناصر متعددی را برای تمدن برشمرده‌اند که می‌توان وجه مشترکی در میان آنها یافت. ابن خلدون از نظریه‌پردازان مسلمان این حوزه، جمعیت، ثروت، کار، صنعت، دانش و هنر، جغرافیا، شهرنشینی، دین و عصیبت را از مؤلفه‌های تمدن می‌داند (آدمی، ۱۳۸۷). ویل دورانت نیز پیش‌بینی و احتیاط در امور اقتصادی، سازمان سیاسی، سنن اخلاقی و کوشش در راه معرفت و گسترش هنر را چهار رکن اساسی تمدن می‌داند. در یک تقسیم‌بندی کلی می‌توان مؤلفه‌های تمدن را به دو دسته مؤلفه‌های نرم‌افزاری (علم، دین و هنر) و مؤلفه‌های سخت‌افزاری (نظیر جمعیت انسانی، شهر، اقتصاد و فناوری) تقسیم کرد. (خرمشاد و آدمی، ۱۳۸۸)

تمدن اسلامی نیز تمدنی دینی است که همه مؤلفه‌های آن بر محور اسلام باشد. این تمدن بر اساس نگرش توحیدی و مجموعه‌ای از ساختارها و اندوخته‌های معنوی و مادی، انسان را به سوی سعادت و کمال سوق می‌دهد (جان‌احمدی، ۱۳۹۱). تمدنهای گوناگون افزون بر اصول مشترک، وجوه خاصی نیز دارند که آنها را از یکدیگر متمایز می‌سازد. این وجوه می‌تواند قومی، ملی، دینی، یا به قلمرو جغرافیایی یک تمدن مرتبط باشد. تمدن اسلامی نیز دارای مؤلفه‌هایی است که باعث ماندگاری آن شده است. مؤلفه‌های تمدن اسلامی عبارتند از: دین و توحید، جهان‌شمولی، تساهل و مدارا (آمادگی برای پذیرش افکار تازه و عناصر فرهنگی دیگران و تطبیق آن با روح توحیدی اسلام)، آزاداندیشی (از نظر اسلام، آزادی یکی از اصلی‌ترین ارزشهای نوع بشری به شمار می‌آید)، اخلاق (پایبند بودن به نظام اخلاقی)، کرامت انسانی (یکی از مهم‌ترین مشخصه‌های ماهیت انسان به شمار می‌رود و مهم‌ترین گوهری است که خداوند متعال در خلقت انسان به او عطا فرمود. این ویژگی مهم موجب تمایز انسان از سایر موجودات و عامل تمدن‌سازی است)، عدالت (رکن اصلی پیشرفت یک جامعه است)، عقلانیت و خردورزی، علم، تلاش و مجاهدت (زمانی محجوب، ۱۳۹۱). اسفندیار (۱۳۹۱) در پژوهشی پس از بررسی اندیشه‌های امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری، معنویت‌گرایی، عقلانیت‌محوری و علم‌محوری را از مؤلفه‌های اصلی تمدن‌سازی اسلامی - ایرانی برشمرده‌اند.

۲. دانشگاه اسلامی

دانشگاه اسلامی دانشگاهی است که هدف آن، هدفهای اسلامی و دینی باشد و ارکان آن را نیروهای مومن و متعهد تشکیل بدهند و ارزشها در اولویت باشند (زراعت، ۱۳۷۶؛ نقل از فضل‌اللهی و یعقوبی، ۱۳۹۰). مراد از اسلامی شدن این است که تمامی عناصر دانشگاه، همسو با ارزشها و ایده‌های اسلامی باشند یا حداقل در تعارض با

شهرام مهر آور گیگلو ♦ ۱۳۵

الگوها و آرمانهای والای الهی - انسانی نباشند (خادمی، ۱۳۸۱). حسن و همکاران (۲۰۱۵) دو سطح روبنایی و زیربنایی را به عنوان دو مؤلفه‌ی کلیدی برای اسلامی شدن دانشگاه در نظر گرفته‌اند. سطح روبنایی مربوط به سیما و ظواهر دانشگاه؛ یعنی رعایت شئون و شعائر اسلامی در دانشگاه است (اوپاتوکان، ۲۰۱۳: ۱). در سطح زیربنایی نیز توجه به علم به عنوان ابزاری برای رسیدن به قرب الهی در اولویت اول قرار دارد. (آجیز، ۲۰۱۶: ۲)

۳. دانشگاه تمدن‌ساز ایرانی - اسلامی

امام خمینی (ره) دانشگاه اسلامی را دانشگاه تمدن‌ساز می‌خواندند. ایشان ضرورت احیای تفکر دینی و مظاهر تمدن اسلامی را کلید راهیابی به سوی دانشگاه اسلامی قلمداد می‌کردند. به طور کلی سه مقوله انسان‌سازی، قطع وابستگی و حفظ استقلال کشور و حفظ و تداوم انقلاب اسلامی، از رسالتهای دانشگاه اسلامی از منظر امام خمینی (ره) است (آدمی، ۱۳۹۲). دانشگاه تمدن‌ساز، دانشگاهی دانش‌محور و علم‌گراست. این دانشگاه در جستجوی ایجاد جهش و جنبش در علم و تولید آن است. همچنین دانشگاهی گفتمان‌ساز در پاسخ به ابهامات هویتی، فرهنگی و تمدنی نضج گرفته از اوضاع بین‌المللی و شرایط داخلی در عصر جهانی شدن است. (خرمشاد و آدمی، ۱۳۸۸)

سیاه‌پوش (۱۳۸۹) استقلال و نقد قدرت، انضباط، آراستگی به اخلاق و عقل و خرد، مبارزه با جهل فکری و معرفی جامعه، ترویج پژوهش‌های علمی و بنیادی، طرد مقررات فرسوده و تدوین ضوابط و تشکیلات پویا و نوین، ارتباط با قطب‌های علمی و بین‌المللی و دوری از کشمکش‌های سیاسی را از مهم‌ترین ویژگی‌های دانشگاه تمدن‌ساز می‌داند. خرمشاد و آدمی (۱۳۸۸) معتقدند: برای تعیین حدود و تعریف مفهوم دانشگاه تمدن‌ساز باید به مؤلفه‌ها و ابعاد مختلف آن اشاره کرد که عبارتند از: دارای ساختار هوشمند و خلاق که دغدغه بازان‌دیشی تمدنی و بازسازی اجتماعی دارد؛ تربیت شهروندی فرهنگی و اشاعه فرهنگ شهروندی بومی؛ ارتباط‌ها و تعامل‌های علمی، فرهنگی و اجتماعی؛ معنویت‌گرا؛ ارزش‌گرا؛ عدالت‌محور؛ پژوهش‌محور، دانش‌گرا و معرفت‌ساز؛ فراکارکردگرا؛ فن‌گرا؛ توسعه متوازن و همه‌جانبه؛ پیامدگرا و برون‌دادمحور؛ نقدمحور؛ رقابتی؛ میان‌رشته‌گرا؛ آموزش‌محور؛ نخبه‌گرا؛ انسان‌ساز؛ پاسخگو؛ پویا و تولیدمحور.

به طور کلی از زمان تاسیس دانشگاه تا به امروز، دانشگاه‌ها را در چهار نسل تقسیم‌بندی کرده‌اند: نسل اول، دانشگاه‌های آموزش‌محور بودند؛ رسالت محوری نسل اول دانشگاه‌ها، نیکداشت حقیقت و هدف اصلی آنها، تربیت و تامین نیروی انسانی ماهر و متخصص برای نیازهای جامعه بود. نسل دوم، دانشگاه‌های پژوهش‌محور بودند، که مهم‌ترین رسالت آنها تولید دانش بود. نسل سوم دانشگاه‌ها علاوه بر حفظ ماموریت‌های دانشگاه نسل اول (آموزش) و نسل دوم (پژوهش)، ماموریت جدید سودمندی دانش و خلق

1. Opatokun
2. Agez

ارزشهای جدید اقتصادی را مبنای سیاستها و برنامه‌های خود قرار می‌دهد و کارآفرینی مهم‌ترین ویژگی دانشگاه نسل سوم است. اما دانشگاه نسل چهارم، بر خلاف نسلهای قبلی، صرفاً در خدمت جامعه یا رشد اقتصادی نیست؛ بلکه همان‌گونه که پاولوسکی (۲۰۰۹) بیان می‌کند، روندها و سیاستهای توسعه‌ای محلی و منطقه‌ای را رهبری می‌کند، سرمایه‌های فکری و تغییرات محیطی را مدیریت می‌کند و آینده خود و جامعه را شکل می‌دهد. این دانشگاه نه تنها مسائل و چالشهای خود را رهبری می‌کند، بلکه مسئله‌یابی و پاسخگویی به مسائل و چالشهای جامعه و سایر نهادهای اجتماعی نیز از ماموریتهای آن است. بررسی کارکردها و رسالتهای چهار نسل دانشگاهی نشان می‌دهد که ویژگی‌ها و شاخصهای دانشگاه تمدن‌ساز به خوبی در بین کارکردهای چهار نسل دانشگاه دیده می‌شود و آموزش محوری (نسل اول)، پژوهش محوری (نسل دوم)، کارآفرینی (نسل سوم) و پاسخگویی به چالشهای جامعه و خودراهبری (نسل چهارم) از ویژگی‌های اصلی دانشگاههای تمدن‌ساز است. در واقع؛ دانشگاه تمدن‌ساز ایرانی - اسلامی ویژگی‌های چهار نسل دانشگاهی را داراست. تفاوت این نوع دانشگاه با چهار نسل دانشگاهی، تاکید این نوع دانشگاه بر بعد معنوی است؛ این دانشگاه، زمینه‌ساز تعالی جامعه برای نیل به مقصود نهایی است و برانگیزاننده عنصر ذهنی به عنوان عنصر تکامل‌بخش و غیر ملموس برای گذار از زندگی مجازی به زندگی حقیقی و پایدار است. در واقع؛ دانشگاه تمدن‌ساز با تبیین و تشریح دقیق ماموریت نهایی انسان، ابتدا جامعه دانشگاهی و سپس عموم جامعه را به خودآگاهی رسانیده و به سوی اهداف والا تمدنی تعیین شده هدایت می‌کند.

بررسی نظامهای دانشگاهی نشان می‌دهد که به طور کلی چهار نظام دانشگاهی معتبر در طول تاریخ تکوین آموزش عالی دنیا وجود داشته است که عبارتند از: الگوی فرانسوی/نابلئونی، الگوی بریتانیایی/آکسبریج، الگوی آلمانی/هومبولتی، الگوی آمریکایی/انگلو-امریکن.

الگوی فرانسوی/نابلئونی، کهن‌ترین الگوی آموزش عالی به سبک امروزی است. تاسیس دانشگاه پاریس در سال ۱۱۶۰، سرآغاز شکل‌گیری این الگو است که با اصلاحات آموزشی نابلئون در قرن هیجدهم به نام الگوی نابلئونی مطرح شد و توسعه یافت. مهم‌ترین ویژگی این الگو، نظارت دولت بر دانشگاه است و دانشگاه اهرمی نیرومند برای تامین نیروی انسانی مورد نیاز دولت تلقی می‌شود و دولت تامین‌کننده منابع مالی دانشگاه است و با اعمال نظارت دقیق بر امور مالی و انتصاب مقامات دانشگاه و تعیین جهت‌گیری‌ها و سیاستگذاری‌های اصلی، دانشگاه را کنترل می‌کند. در این الگو بر عینیت‌گرایی (جامعه و جهان واقعی) آموزش تاکید شده است. ویژگی متمایز دانشگاه تمدن‌ساز نسبت به این الگو، تاکید آن بر استقلال و آزادی دانشگاه و معنویت‌گرایی است.

الگوی بریتانیایی/آکسبریج، برگرفته از ترکیب دانشگاه اکسفورد - کمبریج است. در این الگو بر مسئولیت اجتماعی، تهذیب و پرورش منش و سواد فرهنگی تاکید شده است و رشد شخصی و تعالی

شهرام مهر آور گیگلو ♦ ۱۳۷

معنوی دانشجویان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. منابع مالی مدل آکسبریج به طور عمده توسط دولت تامین می‌شود، ولی دولت هیچ نقش نظارتی در هزینه کرد منابع ندارد و دانشگاه از استقلال برخوردار است. تقریباً تمام ویژگی‌های ذکر شده در الگوی بریتانیایی/آکسبریج در بین ویژگی‌های دانشگاه تمدن‌ساز نیز دیده می‌شود، ولی در دانشگاه تمدن‌ساز تاکید بر معنویت‌گرایی بیشتر و پررنگ‌تر است.

الگوی آلمانی/هومبولتی، در کشور آلمان رشد یافته است. در این الگو با تاسی از ایدئالیسم آلمانی (خودمحموری انسان)، دانشگاه کانون آزادی علمی است و پژوهش، رکن اصلی ماموریت دانشگاه تلقی می‌شود. استقلال و خودمختاری دانشگاه، وحدت تدریس و پژوهش (تدریس یافته‌های حاصل از پژوهش)، بالندگی دانشجو و برانگیختن حس کنجکاوی دانش و حقیقت از ویژگی‌های بارز این الگوی دانشگاهی است. در دانشگاه تمدن‌ساز نیز تاکید بر پژوهش‌محوری و تولید دانش از مهم‌ترین مؤلفه‌ها محسوب می‌شود.

در الگوی آمریکایی/انگلو-امریکن، دانشگاه مبتنی بر بازار است و کثرت و تنوع‌گرایی در دوره‌ها و برنامه‌های آموزشی و استاد و دانشجو از همه نژادها و زبانها و ملتها، از ویژگی‌های این الگو است. از دیگر ویژگی‌های این الگو می‌توان به سودمندی دانش که در روح پراگماتیسم آمریکایی ریشه دارد، پیوند نزدیک با جامعه و پیوند با اقتصاد ملی اشاره کرد. تجاری‌سازی و سودمندی دانش و پیوند با جامعه و اقتصاد ملی در بین ویژگی‌های دانشگاه تمدن‌ساز نیز دیده می‌شود.

اسلامی شدن دانشگاهها و دانشگاه تمدن‌ساز در سالهای اخیر در پژوهشهای متعددی کنکاش شده است؛ از جمله این پژوهشها می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

حاجی‌پور و بهادران (۱۳۹۱) در پژوهشی شایستگی‌های محوری دانشگاه مطلوب در نظام اسلامی را در سه بعد استاد، دانشجو و فضای حاکم بر آن، با تاکید بر اندیشه‌های مقام معظم رهبری بررسی کردند. یافته‌ها حاکی از آن است که در سه حوزه مربوط به شایستگی‌های محوری دانشگاه مطلوب در اندیشه‌های مقام معظم رهبری؛ یعنی دانشجو، استاد و فضای دانشگاهی، سه رکن ریشه‌ای دانشگاه مطلوب در نظام اسلامی عبارتند از: فضیلت، علم و بصیرت. بر این اساس، شایستگی‌های محوری که سبب تمایز دانشگاه اسلامی با دیگر دانشگاههاست، عبارتند از: جهاد علمی و عملی، تهذیب، معنویت و تربیت صحیح، بصیرت‌افزایی، حضور با انضباط در صحنه‌های نظام و نقش‌آفرینی در سازندگی آینده آن.

کشتکار و نوری (۱۳۹۵) در پژوهشی به ارائه الگوی مفهومی دانشگاه اسلامی از منظر مقام معظم رهبری پرداختند. یافته‌های این پژوهش نشان داد که الگوی نهایی حرکت به سمت دانشگاه اسلامی مشتمل بر سه محور دانشجوی انقلابی، استاد متقی و عالم و اهداف انقلاب اسلامی است که در بستر هم‌افزا و تکاملی اهداف، چشم انداز و رسالت دانشگاه ارائه شد.

شاکری و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی به تدوین الگوی دانشگاه اسلامی در دیدگاه مقام معظم رهبری بر اساس نظریه داده‌بنیاد پرداختند. در این پژوهش با طبقه‌بندی مفاهیم، مقوله‌های فرعی و محوری و یافتن مقوله هسته‌ای با استفاده از روش کدگذاری باز، محوری و انتخابی، مقوله‌های شکل‌دهنده دانشگاه اسلامی و روابط بین آنها در قالب مدل پارادایمی ظهور یافت که شامل شرایط علی (۹ مقوله)، مقوله هسته‌ای (توأمان کردن علم و تقوا)، راهبرد (۹ مقوله)، شرایط محیطی (۴ مقوله) و ویژگی‌های زمینه‌ای (۴ مقوله) و پیامدها (۴ مقوله) است. در این مدل، کانون توجه مقام معظم رهبری (مقوله کانونی) پدیده اصلی؛ توأمان کردن علم و تقوا در دانشگاه است.

ذوالفقارزاده و سعدآبادی (۱۳۹۳) در پژوهشی به بازتعریف کارکردهای اصلی دانشگاه در جامعه بر اساس آرمانهای اسلامی در اندیشه امام خمینی (ره) پرداختند. در این پژوهش، پنج مقوله اصلی شامل انسان‌سازی، استقلال فکری و تحقق فرهنگ توانستن، پی‌ریزی و ساختن آینده، تضمین سعادت ملتها و هدایتگری جامعه و حفظ و تداوم انقلاب اسلامی به عنوان کارکردهای اصلی و رسالت دانشگاه بر اساس آرمانهای اسلامی در اندیشه امام خمینی (ره) شناسایی شد.

مهدی (۱۳۹۲) در پژوهشی به ارائه الگوی دانشگاه اسلامی پرداخت. در الگوی ارائه‌شده این پژوهش، پدیده، عوامل علی، زمینه‌ها، شرایط محیطی، راهبردها و پیامدهای دانشگاه اسلامی شناسایی شد. احیا و تعمیق باور دانشجویان به ارزشهای اسلامی - ایرانی، مقوله کانونی الگوی فرهنگی نظریه دانشگاه اسلامی است. مواجهه با موضوع اسلامی شدن دانشگاه باید یک مواجهه فرایندی و فرهنگی باشد. تجلی اصلی دانشگاه اسلامی، نفی تقلید و تأثیرپذیری ماشینی از الگوهای فرهنگ دانشگاهی و فرهنگ عمومی غرب است. بر اساس الگوی حکومتی جمهوری اسلامی، دانشگاه اسلامی باید همزمان حاوی ارزشهای اسلامی و ایرانی باشد.

فراستخواه و آبسالان (۱۳۹۶) در پژوهشی به فراتحلیل پژوهشهای انجام‌شده در موضوع اسلامی شدن دانشگاه در ایران بعد از انقلاب پرداختند. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که پژوهشهای انجام‌شده در حوزه اسلامی شدن دانشگاه را می‌توان مسامحتاً حول پنج مضمون گرایش دانشگاهیان به اسلامی شدن، مفهوم اسلامی شدن، راهکارها و موانع اسلامی شدن، امکان و ضرورت اسلامی شدن و ایدئولوژی قدرت سامان داد.

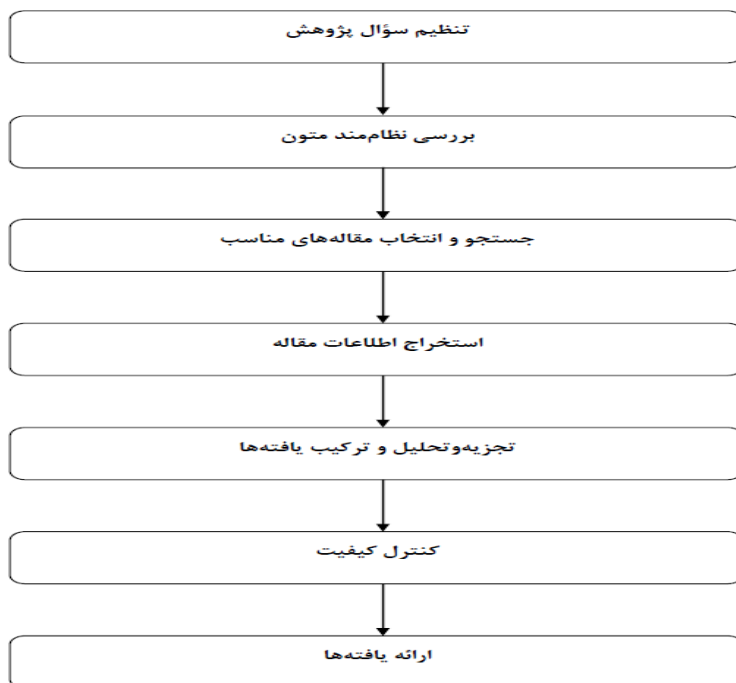
ج) روش

این پژوهش از لحاظ هدف، کاربردی و از نظر ماهیت داده‌ها و سبک تحلیل، در گروه پژوهشهای کیفی است. روش جمع‌آوری داده‌ها در این پژوهش مبتنی بر اطلاعات اسنادی و ابزار گردآوری داده‌ها نیز اسناد

شهرام مهرآور گیگلو ♦ ۱۳۹

و مدارک گذشته است که شامل ۱۹ مقاله می‌شود. در پژوهش حاضر جامعه آماری، ۴۲ پژوهش منتشر شده در پایگاه‌های اطلاعاتی علمی معتبر داخلی و خارجی بود که بر اساس کلیدواژه‌های تعریف شده و به منظور دستیابی به نمونه‌ای نظری که اشباع نظری را موجب شود، پیمایش شدند. برای جستجوی کلیدواژه‌ها محدوده زمانی ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۸ در نظر گرفته شد. در زمینه نمونه‌گیری، ۱۹ مطالعه مرتبط با استفاده از رویکرد هدفمند انتخاب شد. مبنای روایی این پژوهش، نظر متخصصان بوده است. برای سنجش پایایی در این پژوهش، از آزمون توافق کاپای کوهن استفاده شده است. شیوه انجام این پژوهش، فراترکیب (متاستز) است. فراترکیب یکی از روشهای فرامطالعه است. فرامطالعه یک تجزیه و تحلیل عمیق از کارهای پژوهشی انجام شده در یک حوزه خاص است که به چهار بخش فراتحلیل (تحلیل کمی یافته‌های پژوهشهای گذشته)، فراترکیب (تحلیل کیفی یافته‌های پژوهشهای گذشته)، فراروش (تحلیل روش‌شناسی پژوهشهای گذشته) و فرانظریه (تحلیل نظریه‌های پژوهشهای گذشته) تقسیم می‌شود. فرامطالعه اگر به صورت کیفی روی مفاهیم مورد استفاده در مطالعات گذشته انجام گیرد، به نام فراستز یا فراترکیب شناخته می‌شود (زیر، ۲۰۰۶). روش فراترکیب در بین پژوهشهای فرامطالعه بیشترین کاربرد را دارد که ترکیبی تفسیری از یافته‌های کیفی ارائه می‌کند؛ به گونه‌ای که نتیجه ترکیب، بیش از مجموع یافته‌های منابع مورد استفاده است (سندلوسکی و باروسو، ۲۰۰۷). فراترکیب به ترجمه مطالعات کیفی به یکدیگر و به فهم عمیق پژوهشگر برمی‌گردد. ترجمه‌ها تنها به تفسیرهای فردی اشاره نمی‌کنند، بلکه اختلاف بین مطالعات مختلف را معلوم و پژوهشگران را قادر می‌سازند تا همزمان درک کنند که چطور مطالعات مختلف به یکدیگر مرتبط‌اند (بک، ۲۰۰۲). به طور کلی، فراترکیب نوعی مطالعه کیفی است که اطلاعات و یافته‌های مستخرج از مطالعات کیفی دیگر با موضوع مرتبط و مشابه را بررسی می‌کند. در نتیجه، نمونه مدّ نظر برای فراترکیب، از مطالعات کیفی منتخب و بر اساس ارتباط آنها با سؤال پژوهش ساخته می‌شود (نوبلیت و هاری، ۱۹۹۸). در این پژوهش از روش هفت مرحله‌ای فراترکیب سندلوسکی و باروسو (۲۰۰۷) به شرح شکل ۱ استفاده شده است.

1. Zimmer
2. Sandelowski & Barroso
3. Beck
4. Noblit & Hare

شکل ۱: مراحل هفت‌گانه پژوهش

د) یافته‌ها

ارائه یافته‌های منسجم در تحلیل کیفی و به خصوص در این پژوهش، مستلزم حفظ و ارائه روند تولید نتایج مبتنی بر روش فراترکیب منتخب است. در این قسمت، یافته‌های هر مرحله مطابق با مدل سندلوسکی و باروسو (۲۰۰۷) در هفت گام ارائه می‌شود.

گام نخست؛ تنظیم سؤالیهای پژوهش

طرح سؤالات در تحلیل فراترکیب قبل از شروع مراحل بعدی پژوهش، چارچوب کلی آن را مشخص می‌کند. سؤالات پژوهش در جدول ۱ بیان شده است.

جدول ۱: شاخصها و پرسشهای پژوهش

شاخصها	پرسشهای پژوهش
چه چیزی (what)	با توجه به مطالعه ادبیات مربوط به پژوهشهای پیشین، مؤلفه‌های دانشگاه تمدن‌ساز در دانشگاههای کشور کدام‌اند؟
چه جامعه‌ای (who)	جامعه مورد مطالعه برای دستیابی به مؤلفه‌های دانشگاه تمدن‌ساز در دانشگاههای کشور کدام است؟
محدودیت زمانی (when)	موارد فوق در چه دوره زمانی بررسی و جستجو شده است؟
چگونگی روش (how)	چه روشی برای فراهم کردن مطالعات استفاده شده است؟

گام دوم: بررسی نظام‌مند متون

در این پژوهش با استفاده از پایگاه‌های داده، پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، پورتال پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، پایگاه مجلات تخصصی نور و سامانه نشریات کشور، معیارهای پذیرش و عدم پذیرش خاصی مد نظر بوده است که در جدول ۲ بیان شده است و برای جستجوی منابع و مقاله‌های پژوهش از واژه‌های کلیدی متنوعی استفاده شد که در نهایت ۴۲ مقاله یافت شد.

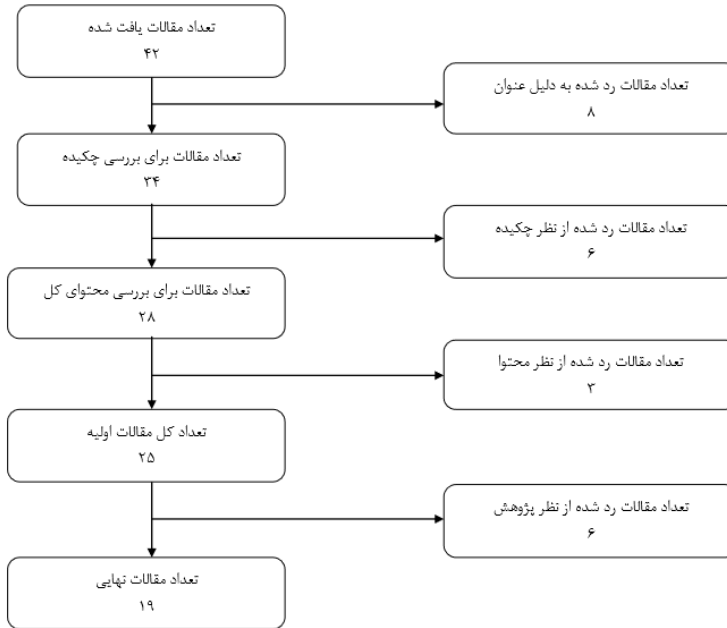
جدول ۲: معیارهای پذیرش و عدم پذیرش مقالات

معیار پذیرش مقالات	معیار عدم پذیرش مقالات
زبان پژوهشها	انگلیسی-فارسی
زمان انجام	۱۳۷۵ تا ۱۳۹۸
روش پژوهش	کیفی
جامعه مور مطالعه	دانشگاه تمدن‌ساز، تمدن اسلامی، دانشگاه اسلامی
شرایط مورد مطالعه	دانشگاه تمدن‌ساز، تمدن اسلامی، دانشگاه اسلامی
نوع مطالعه	مقالات چاپ‌شده در نشریه‌های معتبر داخلی و خارجی
	غیر از زبان انگلیسی و فارسی
	قبل از ۱۳۷۵
	غیر کیفی
	غیر از دانشگاه تمدن‌ساز، تمدن اسلامی، دانشگاه اسلامی
	مواردی غیر از سه مورد ذکر شده
	نظرات شخصی و مقالات نامعتبر و چاپ‌نشده

گام سوم: جستجو و انتخاب مقاله‌های مناسب

برای انتخاب مقاله‌های مناسب، بر اساس الگوریتم نشان داده‌شده در شکل ۲، پارامترهای متفاوتی مانند عنوان، چکیده، محتوا، دسترسی، محتوا و کیفیت روش پژوهش ارزیابی شده است. برای ارزیابی کیفیت پژوهشها در این مرحله از ابزار برنامه مهارت‌های ارزیابی حیاتی (CASP) استفاده شده است، این روش با طرح ده سؤال کمک می‌کند تا دقت، اعتبار و اهمیت مطالعه کیفی پژوهش مشخص شود. منطق گزینش مقالات به این ترتیب است که با اعطای امتیاز به هر یک از شاخصها از ضعیف (۱) تا عالی (۵) در هر یک از

شاخصهای ده گانه امتیازی داده می‌شود. سپس مقالات به پنج طبقه عالی (۴۱ تا ۵۰)، خیلی خوب (۳۱ تا ۴۰)، خوب (۲۱ تا ۳۰)، متوسط (۱۰ تا ۲۱) و ضعیف (۰ تا ۱۰) دسته‌بندی می‌شوند.

شکل ۲: شیوه انتخاب مقاله‌های مناسب برای تحلیل

گام چهارم؛ استخراج نتایج

در فرایند فراترکیب، به طور پیوسته مقالات منتخب و نهایی شده به منظور دستیابی به یافته‌های درون مطالعات، چندین بار بازخوانی شدند. در پژوهش حاضر، اطلاعات مقاله‌ها بر اساس مرجع مربوط به هر مقاله شامل نام و نام خانوادگی نویسنده، سال انتشار مقاله و اجزای هماهنگی بیان شده که در هر مقاله به آنها اشاره شده است، طبقه‌بندی شدند.

گام پنجم؛ تجزیه و تحلیل و تلفیق یافته‌های کیفی

هدف فراترکیب ایجاد تفسیرهای یکپارچه و جدید از یافته‌هاست. پژوهشگر در طول تجزیه و تحلیل، موضوعات یا تم‌هایی را جستجو می‌کند که در میان مطالعات موجود در فراترکیب پایدار شده‌اند. سانلوسکی و باروسو (۲۰۰۷) این مورد را «بررسی موضوعی» می‌نامند. در این مرحله از پژوهش، ابتدا برای

شهرام مهرآور گیگلو ♦ ۱۴۳

تمام عوامل استخراج شده از مطالعات پیشین، کد در نظر گرفته می شود و سپس با در نظر گرفتن مفهوم هریک از این کدها، آنها را در مفهومی مشابه دسته بندی می کنند. به این صورت پژوهشگر تمها یا موضوعاتی (مفاهیم) را شکل می دهد و یک طبقه بندی را ایجاد می کند و طبقه بندی مشابه و مربوط را در موضوعی قرار می دهد که آن را به بهترین نحو توصیف می کند. تمها اساس و پایه ای را برای ایجاد توضیحات و مدلها، نظریه ها یا فرضیه های کاری ارائه می دهند. این مرحله که حساس ترین مرحله فراترکیب است، باید با دقت خاصی انجام شود. در پژوهش حاضر ابتدا تمام عوامل استخراج شده از مطالعات، به عنوان کد در نظر گرفته شد، سپس با در نظر گرفتن مفهوم هر یک از این کدها، در یک مفهوم مشابه دسته بندی شدند. به این ترتیب، مفاهیم (تمهای) پژوهش شکل داده شد. در نهایت، مؤلفه های دانشگاه تمدن ساز ایرانی-اسلامی شناسایی شد. در این پژوهش ابتدا ۱۳۶ کد شناسایی شد. به دلیل تشابه بعضی کدها و ادغام آنها با یکدیگر، در نهایت ۱۰۶ کد نهایی به دست آمد. در مرحله بعد، کدهای شناسایی شده در ۱۱ مفهوم مشابه دسته بندی و در نهایت در ۹ مقوله کلیدی طبقه بندی شدند.

جدول ۳: مقوله بندی یافته ها

مقوله	مفاهیم	کدهای استخراجی	برخی منابع استخراج کدها
استقلال	استقلال دانشگاهی	<ul style="list-style-type: none"> - استقلال دانشگاهی - دانشگاه خودکفا و مستقل - تدوین مقررات و ضوابط نوین و طرد تشکیلات و مقررات فرسوده - استقلال در حوزه های مالی، تصمیم سازی - استقلال و آزادی برای الهی شدن - دانشگاه با فرهنگ مستقل - توسعه استقلال فکری و خودباوری علمی اندیشمندان و دانشگاهیان - تزریق روحیه استقلال خواهی، خودباوری و خوداتکایی به دانشجویان و اساتید 	<ul style="list-style-type: none"> سیاه پوش (۱۳۸۹) فضل الهی و همکاران (۱۳۹۰) ذوالفقارزاده و سعد آبادی (۱۳۹۳) رحیمی بطرودی (۱۳۹۰) داوری و سلیمی (۱۳۷۸) فراستخواه و آپسالان (۱۳۹۶)
آزادی	آزادی علمی	<ul style="list-style-type: none"> - فضای نقد و آزادی بیان - فراهم نمودن محیط مناسب به منظور تحقق شکوفایی فکری، خلاقیت و نقد علمی در دانشگاه ها - آزادی خواهی - آزادی تشکل های انقلابی در دانشگاه - کرسی های آزاد اندیشی - محیط عدالت و آزادی - دوری از کشمکش های سیاسی و فرقه ای - ایجاد فضای آزادانه علمی بحث و نقد؛ - ترویج آزاداندیشی 	<ul style="list-style-type: none"> ناظمی و شعبانی (۱۳۹۱) سیاه پوش (۱۳۸۹) فرجی ارمکی (۱۳۸۶) رحیمی بطرودی (۱۳۹۰) کشتکار و نوروزی (۱۳۹۵) شاکری و همکاران (۱۳۹۷) کشتکار و نوروزی (۱۳۹۵) اخوان کاظمی (۱۳۸۳)

مقوله	مفاهیم	کدهای استخراجی	برخی منابع استخراج کدها
		- آزاد اندیشی و آرامش و ایمنی محیط های علمی - دانشگاهی	
فرهنگ‌سازی	ارزشهای فرهنگی	- تربیت شهروند فرهنگی - مدیریت فرهنگی متناسب با شان دانشگاه اسلامی - کارکرد فرهنگ سازی و تقویت معنوی جامعه - بازسازی نظام فرهنگی دانشگاهها متناسب با ارزش های اسلامی - ایجاد فرهنگ اخلاص و برای خدا تحصیل کردن - نفی تقلید و تاثیرپذیری ماشینی از الگوهای فرهنگ دانشگاهی و فرهنگ عمومی غرب - فرهنگ سازی و توسعه معنویت در دانشگاه و در نتیجه جامعه	خرمشاد و آدمی (۱۳۸۹) ناظمی و شعبانی (۱۳۹۱) زراعت (۱۳۷۶) فرجی ارمکی (۱۳۸۶) فضل الهی و همکاران (۱۳۹۰) مهدی (۱۳۹۲) فراستخواه و آبسالان (۱۳۹۶)
مسئولیت پذیری	پاسخگویی و مسئولیت پذیری در قبال نیازهای جامعه	- ایجاد ساختارهای پاسخگو و منعطف در دانشگاه ها متناسب با نیازهای انقلاب اسلامی - مشارکت در فعالیت های اجتماعی در جهت رشد و تعالی جامعه - بصیرت سیاسی و مشارکت در مسائل سیاسی جامعه - مسئول بودن دانشگاه در صورت افول و ترقی کشور - مسئولیت دانشگاه اسلامی نسبت به جامعه - دانشگاه چراغ راه هدایت جامعه - برقراری رابطه مستقیم میان محتوای آموزشی دانشگاه ها با نیازهای جامعه - پاسخگو - پاسخگویی در برابر نیازهای جامعه - مسئولیت پذیری اسلامی- ملی دانشجویان	ناظمی و شعبانی (۱۳۹۱) خرمشاد و آدمی (۱۳۸۸) ذوالفقارزاده و سعد آبادی (۱۳۹۳) میرزا محمدی (۱۳۹۲) رحیمی پطروودی (۱۳۹۰) اردکانی و موسوی (۱۳۹۲) داوری و سلیمی (۱۳۷۸) فراستخواه و آبسالان (۱۳۹۶)
تعامل و همکاری علمی سازنده با نهادهای علمی بین المللی	تبادل علمی بین المللی	- ارتباط و تعامل علمی و فرهنگی با ادیان دیگر - ارتباط گسترده با نهادهای بین المللی - تلاش برای ارتقای اعتبار دانشگاه اسلامی- ایرانی در سطح ملی و بین المللی - اقتباس صحیح علمی از دانش کشورهای مختلف جهان در دانشگاه ها - اعزام دانشجو به خارج از کشور - احاطه دانشجویان و دانشگاهیان به مسائل روز بین المللی - اعزام دانشجو به کشورهای که مشی سلطه آمیز و تحکم آور ندارند. - بهره گیری از فناوری های جدید بین المللی	خرمشاد و آدمی (۱۳۸۹) سیاه پوش (۱۳۸۹) شاکری و همکاران (۱۳۹۷) رحیمی پطروودی (۱۳۹۰) میرزا محمدی (۱۳۹۲) کشتکار و نوروزی (۱۳۹۵) فراستخواه و آبسالان (۱۳۹۶)

مقوله	مفاهیم	کدهای استخراجی	برخی منابع استخراج کدها
		<ul style="list-style-type: none"> - تبادل علمی با سایر کشورها - تبادل علمی با دنیا 	
انسان‌سازی	تربیت اسلامی	<ul style="list-style-type: none"> - تربیت انسان مومن - تربیت شهروند فرهنگی - استقلال فکری و تحقق فرهنگ توانستن - تربیت نیروی انسانی نخبه و عالم - جذب و هدایت صحیح استعدادها - لزوم شناسایی و پرورش استعدادها - تربیت انسانی - ایجاد احساس عزت نفس - احیا و تعمیق باور دانشجویان به ارزش های اسلامی- ایرانی - تهذیب - حفظ کرامت انسانی دانشجویان - احیای شرافت و کرامت انسانی. - دانشجو محوری - پرورش دانشجویان متعهد و عالم - دانشجوی با بصیرت و فضیلت - معنویت و تربیت صحیح - اساتید ارزشی - اعتماد به نفس 	<p>ذوالفقارزاده و سعد آبادی (۱۳۹۳)</p> <p>رحیمی بطرودی (۱۳۹۰)</p> <p>خرمشاد و آدمی (۱۳۸۸)</p> <p>شاکری و همکاران (۱۳۹۷)</p> <p>مهدی (۱۳۹۲)</p> <p>داوری و سلیمی (۱۳۷۸)</p> <p>حاجی پور و بهادران (۱۳۹۱)</p> <p>میرزا محمدی (۱۳۹۲)</p> <p>کشتکار و نوروزی (۱۳۹۵)</p>
نوآوری	تجاری سازی علم	<ul style="list-style-type: none"> - تربیت برحسب شاخص های توسعه آفرین - ارتباط صنعت و دانشگاه؛ - ترویج پژوهش های بنیادی - کارآفرینی و فعالیت های اقتصادی دانشجو - تولید محور - خلاقیت، نوآوری و کارآفرینی 	<p>سیاه پوش (۱۳۸۹)</p> <p>کشتکار و نوروزی (۱۳۹۵)</p> <p>ناظمی و شعبانی (۱۳۹۱)</p> <p>رحیمی بطرودی (۱۳۹۰)</p> <p>فرجی ارمکی (۱۳۸۶)</p> <p>خرمشاد و آدمی (۱۳۸۹)</p> <p>شاکری و همکاران (۱۳۹۷)</p> <p>باقری و همکاران (۱۳۹۱)</p> <p>میرزا محمدی (۱۳۹۲)</p> <p>اردکانی و موسوی (۱۳۹۲)</p>
	دانش محوری	<ul style="list-style-type: none"> - ساختار هوشمند و خلاق که دغدغه باز اندیشی - تمدنی و باسازای اجتماعی دارد. - دانش محور؛ - مهارت آموزی - مبارزه با فقر فکری و علمی جامعه - نواندیشی علمی - تشویق خلاقیت و نوآوری علمی - زنده کردن روح نوآوری - پرورش نخبگان و متخصصان عالی رتبه - جریان بخشی علم و تحقیق 	

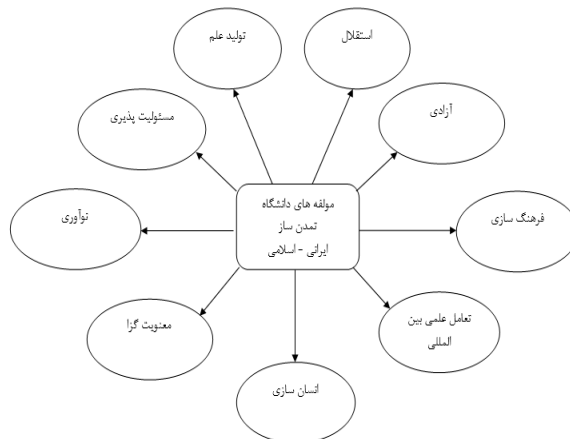
مقوله	مفاهیم	کدهای استخراجی	برخی منابع استخراج کدها
		<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد تمهیدات لازم برای قانونمند نمودن مشارکت فعال و اثربخش دانشجویان 	
معنویت‌گرا	عبادی کردن علم	<ul style="list-style-type: none"> - توامان کردن علم و تقوا - جنبه عبادی به علم دادن - افزایش واحدهای درسی مربوط به دروس معارف اسلامی در مقاطع تحصیلی دانشگاهها؛ - الزامی شدن رعایت موازین اسلامی در دانشگاه‌ها 	<p>سیاه پوش (۱۳۸۹)</p> <p>ناظمی و شعبانی (۱۳۹۱)</p> <p>زراعت (۱۳۷۶)</p> <p>فضل الهی و همکاران (۱۳۹۰)</p> <p>خرمشاد و آدمی (۱۳۸۸)</p> <p>گودرزی (۱۳۸۷)</p> <p>شاکری و همکاران (۱۳۹۷)</p>
	آرمانها و ارزشهای اسلامی	<ul style="list-style-type: none"> - تخلق به اخلاق ایمانی و عقل و خرد - دانش آموختگان متعهد و متدین - در راس بودن ارزشهای اسلامی و ایرانی - عدالت خواهی - آرمان خواهی - حمایت از ارزش های دینی و معنوی - حفظ آرمان ها و انتقال ارزش های اسلامی - تمرکز انحصاری و ویژه بر دغدغه ها و گفتمان های مطرح شده از سوی مقام معظم رهبری و پرهیز از مصرف کردن توان در جهت موضوعات پیش پا افتاده و گفتمان های بی اثر - استفاده از مدیران مؤمن و متعهد - ارزش گرا - طراحی و تنظیم اهداف، راهبردها، برنامه ها و مطالعات بر مبنای تعالیم اسلامی 	
تولید علم	علم محوری	<ul style="list-style-type: none"> - دانشگاهی است که دغدغه توسعه علمی دارد. - تولید محصولات فکری و فرهنگی اصیل و بومی. - پژوهش محور - راه اندازی علوم بین رشته ای - راه اندازی جنبش تولید نرم افزار علمی و دینی - نظریه پردازی در کلیه علوم - تولید محصولات متناسب با نیازهای جامعه - متخصصان متعهد تمدن ساز و خلاق - تولید علم و فن آوری مبتنی بر نیازها و شرایط تمدنی ایرانی و اسلامی - علوم و فن آوری آماده ارائه به جامعه در راستای توسعه ملی درونزا - سیاست های علمی-پژوهشی و آموزشی مبتکرانه و توسعه دهنده جامعه و دانشگاه 	<p>اردکانی و همکاران (۱۳۹۲)</p> <p>اخوان کاظمی ۱۳۸۳</p> <p>فرجی ارمکی (۱۳۸۶)</p>

گام ششم؛ حفظ کنترل کیفیت

شاید ارزیابی مطالعات برای در بر داشتن معیارهای کیفیت، مهم تر از ارزیابی مطالعات برای در بر داشتن معیارهای شمول و مرتبط بودن است. در روش فراترکیب و در این گام، رویه‌های ذیل برای حفظ کیفیت مطالعه انتخابی در نظر گرفته شده‌اند: در فرایند پژوهش، محقق تلاش می‌کند تا با فراهم آوردن توضیحات و توصیف روشن و واضح برای گزینه‌های موجود در پژوهش، گام‌های اتخاذ شده را بردارد. پژوهشگران، روشهای کنترل کیفیت استفاده شده در مطالعه‌های تحقیق کیفی اصلی را به کار می‌برند، محققان با به کارگیری راهکار جستجوی الکترونیکی و دستی، مقالات مرتبط را پیدا می‌کنند. در زمان مناسب، محقق رویکردها و نگرشهای مستقر را برای تلفیق مطالعات اصلی در پژوهش کیفی استفاده می‌کند. در زمان مناسب، محقق از برنامه‌های مستقر و محرز مانند ابزار حیاتی برای ارزیابی کیفیت مطالعات اصلی پژوهش کیفی استفاده می‌کند. در این پژوهش از ابزار حیاتی برای ارزیابی فرایند فراترکیب استفاده شد، همچنین برای کنترل مفاهیم استخراجی، از مقایسه نظر پژوهشگر با یک خبره استفاده شده است. زمانی که دو رتبه-دهنده کدها را رتبه‌بندی می‌کنند، برای ارزیابی میزان توافق دو رتبه‌دهنده، از شاخص کاپای کوهن استفاده می‌شود. برای این منظور، کدهای استخراجی در اختیار یکی از خبرگان قرار گرفت و نتایج حاصل از طریق شاخص کاپای کوهن ارزیابی شد. مقدار ضریب محاسبه شده ۸۴ درصد است.

گام هفتم؛ ارائه یافته‌ها

در گام نهایی فرایند فراترکیب، یافته‌های حاصل از مراحل پیشین در قالب یک مدل مفهومی ارائه می‌شود. در این پژوهش بر اساس نتایج تحلیل، ۱۱ مفهوم، ۹ مقوله و ۱۰۶ کد شناسایی و آزمون کیفیت آنها تائید شد. مدل مفهومی دانشگاه تمدن‌ساز ایرانی - اسلامی در شکل ۳ ارائه شده است.

شکل ۳: مدل مفهومی دانشگاه تمدن‌ساز ایرانی - اسلامی

۵) بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر به منظور شناسایی مؤلفه‌های دانشگاه تمدن‌ساز اسلامی- ایرانی در نظام آموزش عالی کشور در قالب فراترکیب در حوزه پژوهشهای کیفی انجام شده است. این پژوهش یکی از اولین پژوهشهایی است که به صورت جامع و گسترده به شناسایی مؤلفه‌های دانشگاه تمدن‌ساز اسلامی- ایرانی در نظام آموزش عالی از طریق سنتز مطالعات انجام شده، پرداخته است و بینش جدید، جامع، دقیق و ارزشمندی در این زمینه با درک عمیق از ماهیت آن ارائه کرده است که می‌تواند در اسلامی‌سازی دانشگاهها مؤثر باشد. یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که مؤلفه‌های دانشگاه تمدن‌ساز اسلامی- ایرانی در آموزش عالی کشور از هشت عامل کلیدی: استقلال، آزادی، فرهنگ‌سازی، مسئولیت‌پذیری، نوآوری، تعامل و همکاری علمی سازنده با نهادهای علمی بین‌المللی، انسان‌سازی و معنویت‌گرا تشکیل شده است. بررسی و مقایسه مؤلفه‌های شناسایی شده در این پژوهش با مؤلفه‌های تمدن‌نشان می‌دهد که این مؤلفه‌ها با مؤلفه‌های تمدن و تمدن اسلامی نیز مطابقت دارند. برای نمونه، مؤلفه‌های شناسایی شده در این پژوهش؛ یعنی مؤلفه معنویت‌گرایی و تولید علم با مؤلفه‌های نرم‌افزاری تمدن از قبیل علم و دین همسویی دارد. در بعد مؤلفه‌های سخت‌افزاری نیز می‌توان گفت که مؤلفه نوآوری و تجاری‌سازی علم که در این پژوهش شناسایی شده با بعد اقتصادی تمدن همسویی دارد. همچنین مؤلفه‌های شناسایی شده در این پژوهش با مؤلفه‌های تمدن اسلامی نیز توافقی و همخوانی دارد. مؤلفه‌های دین و توحید، اخلاق، عدالت‌محوری با مؤلفه معنویت‌گرایی، تساهل و مدارا؛ یعنی آمادگی برای پذیرش افکار تازه و عناصر فرهنگی دیگران و تطبیق ساختن آن با روح توحیدی اسلام با مؤلفه تعامل علمی بین‌المللی، آزاداندیشی با مؤلفه آزادی پژوهش، مؤلفه کرامت انسانی با مؤلفه انسان‌سازی و مؤلفه عقلانیت و خردورزی، علم، تلاش و مجاهدت با مؤلفه تولید علم و دانش و نوآوری شناسایی شده در پژوهش توافقی و همخوانی دارد.

یکی از مهم‌ترین الزامات ساختاری و کارکردی دانشگاه، استقلال آن از سایر نهادهاست. داشتن استقلال دانشگاهی مطلوب یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌ها برای رسیدن به دانشگاه تمدن‌ساز است؛ زیرا استقلال دانشگاه، مستلزم ایجاد ساختارهای مناسب در زمینه روابط قدرت و اختیار تصمیم‌گیری در محیط دانشگاه و تفویض اختیار تصمیم‌گیری به دانشگاه در زمینه امور مربوط به تعیین اهداف و اولویتها و چگونگی دستیابی به آنهاست. در تمدن ایرانی- اسلامی همواره بر استقلال نهاد دانش به عنوان یک اصل اساسی که توسعه‌دهنده علم، تمدن و فرهنگ ایرانی- اسلامی است، تأکید شده است. یافته‌های پژوهش نشان داد که آزادی علم و اندیشه، از ارکان اصلی دانشگاه تمدن‌ساز اسلامی- ایرانی است. در تمدن اسلامی- ایرانی همواره بر آزادی علم، اندیشه، پژوهش و ابراز عقیده به عنوان اصول اساسی رشد و پویایی دانشگاه اسلامی تأکید شده است. با آغاز روند برگشت‌ناپذیر پدیده جهانی و بین‌المللی شدن آموزش عالی، که از ارکان اصلی توسعه اقتصادی، اجتماعی، علمی و فرهنگی هر جامعه محسوب می‌شود، همکاری میان جوامع در زمینه آموزش عالی نیز

شهرام مهرآور گیگلو ♦ ۱۴۹

گسترش یافته است. امرز همکاری و ارتباطات علمی بین‌المللی از مهم‌ترین ابزارهای تفاهم فرهنگی و موجب رشد و توسعه هرچه بیشتر مراکز و موسسه‌های آموزش عالی است. در تمدن ایرانی-اسلامی نیز همواره بر تعامل سازنده با جهان خارج تاکید شده است و یافته‌های این پژوهش را تایید می‌کند.

یافته‌ها همچنین نشان می‌دهد که دانشگاه تمدن‌ساز باید زمینه‌ساز خلاقیت و نوآوری در دانشگاه باشد. دانشگاه باید محیطی را فراهم کند که در آن، کارکنان از کار کردن در دانشگاه لذت ببرند و بتوانند آزادانه موضوعات مورد علاقه خود را انتخاب و روی آن کار کنند. دانشگاه باید با شناسایی نیازهای دانشجویان و جلب رضایت آنان، زمینه خلاقیت و نوآوری را به وجود آورد؛ فضا را برای کار گروهی و طرح نظرات جدید کارکنان آماده کند و از پیشنهادها آنان استقبال کند. دانشگاه باید با کارکنان و دانشجویان روابط دائمی و بلندمدت داشته باشد و امنیت شغلی کارکنان را تامین کند. دانشگاه تمدن‌ساز همچنین با ایجاد ساختار سازمانی پویا و منعطف، جذب نیروهای خلاق و نوآور، فراهم کردن امکانات و تجهیزات پژوهشی و منابع مالی برای کوششهای نوآورانه، دادن آزادی عمل به اعضای دانشگاه در انجام فعالیتها، ارتقای کیفیت آموزش و پژوهش، ایجاد زمینه یادگیری بیشتر کارکنان و تسهیل انتقال دانش به دانشگاه، خلاقیت و نوآوری را در محیط دانشگاه تسهیل می‌کند.

در سالهای اخیر دانشگاهها و مراکز آموزش عالی به عنوان یک سازمان، در توسعه ملی نقش مهمی داشته‌اند. با افزایش نقش دانشگاه در توسعه ملی، رشد تعداد دانشجویان و بالا رفتن انتظار از دانشگاه در قبال جامعه، به همین اندازه مسئولیت و پاسخگویی دانشگاه در قبال جامعه نیز افزایش یافته است. در واقع؛ دانشگاهها از تاثیرگذارترین سازمانهای اجتماعی‌اند که در توسعه و گسترش هنجارها و ارزشهای اجتماعی سهم بسزایی دارند و هنجارهای پذیرفته شده در جامعه زمانی درک خواهند شد که از جانب نهادی دانش‌محور مورد توجه قرار گیرند. امروزه از دانشگاهها انتظار می‌رود که در زمینه حل مشکلات اجتماعی، کاهش نابرابری‌های اجتماعی، توسعه اجتماعی کشور، توجه به مسائل زیست‌محیطی در جامعه، کمک به آموزش همگانی در حفظ محیط زیست و افزایش آگاهی زیست‌محیطی در جامعه، عدالت آموزشی، کمک به دسترسی همگان به آموزش و غیره مسئولیت‌پذیر باشد. یکی از مهم‌ترین وظایف دانشگاه در جامعه اسلامی، مسئولیت‌پذیری در زمینه افزایش ارزشهای اسلامی در جامعه است.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که یکی دیگر از مؤلفه‌های دانشگاه تمدن‌ساز اسلامی-ایرانی، نهادینه کردن ارزشهای فرهنگی در جامعه است. در بطن جامعه ایرانی-اسلامی، دانشگاه باید ارزشهای فرهنگی ایرانی-اسلامی را در جامعه نهادینه کند. دانشگاه تمدن‌ساز باید با نهادینه کردن ارزشهای فرهنگی ایرانی-اسلامی در جامعه، از بروز فرهنگ غربی جلوگیری کند. امام خمینی در سال ۱۳۵۹ برای جلوگیری از ورود فرهنگ اجنبی به کشور، فرمان انقلاب فرهنگی را صادر کردند. انقلاب فرهنگی، نخست از دانشگاهها

۱۵۰ ♦ شناسایی مؤلفه‌های دانشگاه تمدن‌ساز ایرانی - اسلامی ...

شروع شد که نشانگر نقش دانشگاه اسلامی در فرهنگ‌سازی در جامعه است. یافته‌ها همچنین بر پرورش نسلی دیندار، معنوی، اخلاقی و علمی و جنبه عبادی دادن به علم و تولید علم نیز تاکید داشته‌اند.

منابع

- آدمی، علی (۱۳۹۲). جایگاه دانشگاه و دانشگاهیان در نگاه امام خمینی. قابل دسترس در: <http://www.imam-khomeini.ir/fa>
- آدمی، علی (۱۳۸۷). درآمدی بر دانشگاه تمدن‌ساز اسلامی، بایسته‌های نظری. تهران: دفتر برنامه‌ریزی اجتماعی و مطالعات فرهنگی.
- اسفندیار، محمد (۱۳۹۱). مؤلفه‌های تمدن‌سازی اسلامی ایرانی با تأکید بر نظام اندیشگی رهبر جمهوری اسلامی ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- جان‌احمدی، فاطمه (۱۳۹۱). تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی. قم: دفتر نشر معارف.
- حاجی‌پور، بهمن و مصطفی بهادران شیروان (۱۳۹۱). «شایستگی‌های محوری دانشگاه مطلوب با تأکید بر اندیشه‌های مقام معظم رهبری». مدیریت در دانشگاه اسلامی. دوره اول، ش ۲: ۲۵۰-۲۷۷.
- خادمی، عین‌الله (۱۳۸۱). «نقش دانشجویان در اسلامی شدن دانشگاهها». دانشگاه اسلامی، سال ششم، ش ۵: ۹۳-۷۳.
- خرمشاد، محمدباقر و علی آدمی (۱۳۸۸). «انقلاب اسلامی، انقلاب تمدن‌ساز؛ دانشگاه ایرانی، دانشگاه تمدن‌ساز». تحقیقات فرهنگی، سال دوم، ش ۶: ۱۸۱-۱۶۱.
- ذوالفقارزاده، محمد مهدی و علی اصغر سعدآبادی اراکی (۱۳۹۳). «بازتعریف کارکردهای اصلی دانشگاه در جامعه بر اساس آرمانهای اسلامی در اندیشه امام خمینی (ره)». مطالعات راهبردی بسیج، سال هفدهم، ش ۶۵: ۳۱-۵.
- زمانی محجوب، حبیب (۱۳۹۱). «مؤلفه‌ها و شاخصهای تمدن اسلامی». همایش بین‌المللی بازخوانی تمدن اسلامی و جهان‌شهر معنوی با تأکید بر شهر مقدس مشهد.
- سیاه‌پوش، سید ابوتراب (۱۳۸۹). «ویژگی‌های دانشگاه تمدن‌ساز». جامعه‌پژوهی فرهنگی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال اول، ش ۲: ۱۲۲-۱۰۵.
- شاکری، محسن؛ زهرا اکبری و سید علیرضا هوشی‌السادات (۱۳۹۷). «تدوین الگوی دانشگاه اسلامی در دیدگاه مقام معظم رهبری بر اساس نظریه داده‌بنیاد». فرهنگ در دانشگاه اسلامی. دوره ۸، شماره ۲۹، صص ۴۸۱-۵۰۰.
- فراستخواه، مقصود و صادق آبسالان (۱۳۹۶). «اسلامی شدن دانشگاه در ایران بعد از انقلاب؛ فراتحلیلی از پژوهشها». مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، سال بیست و یکم، ش ۴: ۱۰۲-۷۲.
- فرجی ارمکی، اکبر (۱۳۸۶). «رسالت و نقش دانشگاه اسلامی در تمدن‌سازی و تولید علم دینی». دانشگاه اسلامی، سال یازدهم، ش ۴: ۸۳-۶۵.
- فضل‌الهی، سیف‌الله و سید رضا زمانی ده‌یعقوبی (۱۳۹۰). «راهکارهای اسلامی شدن دانشگاه و اولویت‌بندی آنها با رویکردی به دیدگاه استادان دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم». معرفت در دانشگاه اسلامی، سال یازدهم، ش ۱: ۱۴۳-۱۱۹.

- کشتکار، مهران و خلیل نوروزی (۱۳۹۵). «الگوی مفهومی دانشگاه اسلامی از منظر مقام معظم رهبری». *مطالعات راهبردی بسیج*، سال نوزدهم، ش ۷۳: ۲۸-۵.
- مهدی، رضا (۱۳۹۲). «نظریه دانشگاه اسلامی: الگوی فرهنگی منتج از روش نظریه مبتیایی». *مطالعات معرفت‌شناختی در دانشگاه اسلامی*، دوره هفدهم، ش ۵۴: ۵۰-۲۷.
- Adami, Ali (2007). **An Introduction to the University of Islamic Civilization, Theoretical Requirements**. Tehran: social Planning and Cultural Studies Office Publications.
- Adami, Seyed Ali (2012). **The position of universities and academics in the view of Imam Khomeini**. Available at: <http://www.imam-khomeini.ir/fa>.
- Beck, C. T. (2002). **A meta-synthesis of qualitative research**. *MCN: The American Journal of Maternal/Child Nursing*, 27(4), 214-221.
- El-Agez, T. M., Taya, S. A., & Afghjani, A. (2016). **Research Article Characterization of PVK Polymeric Material Using Rotating Polarizer and Analyzer Ellipsometer with a Speed Ratio 1: 1** Anas A. Alkanoo Department of Physics, Islamic University of Gaza, Gaza, Palestinian Authority. *Science*, 35(1).
- Esfandiar, Mohammad (2011). **Components of Iranian Islamic Civilization with Emphasis on the Thinking System of the Leader of the Islamic Republic of Iran**. Master Thesis in Political Science, Islamic Azad University, Central Tehran Branch.
- Faraji Armaki, Akbar (2007). "The mission and role of the Islamic University in civilization and the production of religious science". Islamic University, Year 11, Number 4, pp. 65-83.
- Ferasatkah, M., Absalan, S. (2018). "Islamization of the University in Post-Revolution Iran; a Meta-Analysis". , 21(73), 469-498.
- Hajipour, Bahman; Bahadoran Shirvan, Mostafa (2011). "Central competencies of a desirable university with emphasis on the ideas of the Supreme Leader" .. *Management in Islamic University*. Volume 1, Number 2, pp. 227-250.
- Hasan, M. I., Murtini, T. W., & Sari, S. R. (2015). **The Application of Sustainable Architecture In Islamic University**. *Advances in Environmental Biology*, 9(23), 27-30.
- Jan Ahmadi, Fatemeh (2011). **History of Islamic Culture and Civilization**. Qom: Maaref Publishing Office.
- Keshtkar, Mehran; Nowruz, Khalil (2016). "Conceptual model of Islamic University from the perspective of the Supreme Leader". *Basij Strategic Studies Quarterly*, Volume 19, Number 73, pp. 5-28.
- Khademi, Ainullah (2001). "The role of students in the Islamization of universities". *Islamic University Quarterly*. Year 6, No. 5, pp. 73-93.

- Khorramshad, Mohammad Baqir; Adami, Ali (2008). "The Islamic Revolution, the Civilizing Revolution; Iranian University, Civilization University". Cultural Research Quarterly, Second Year, Vol. 6, pp. 161-188.
- Mehdi, Reza (2013). "Islamic University Theory: A Cultural Model Based on the Theory of Theory". *Quarterly Epistemological Studies at Islamic University*, Vol. 17, No. 1(54): 27-50.
- Noblit, G. W., & Hare, R. D. (1988). **Meta-ethnography: Synthesizing qualitative studies** (Vol. 11). sage.
- Opatokun, K. A., Hasim, C. N., & Hassan, S. S. S. (2013). **Authentic leadership in higher learning institution- case-study-int a case study of international Islamic university Malaysia (IIUM)**. *International Journal of Leadership Studies*, 8(1), 49-66.
- Sandelowski, M., & Barroso, J. (2007). **Handbook for synthesizing qualitative research** Springer Publishing Company. New York.
- Shakeri, Mohsen; Akbari, Zahra; Hoshy Sadat, Seyed Alireza (2018). "Developing the model of Islamic University in the view of the Supreme Leader based on data theory". *Culture in Islamic University*. Volume 8, Number 29, pp. 481-500.
- Siahpoosh, Seyed Abouttab (2010). "Characteristics of the Civilization University". *Cultural Sociology, Institute of Humanities and Cultural Studies*. Year 1, No. 2, pp. 105-122.
- Zamani Mahjoub, Habib (2011). "Components and indicators of Islamic civilization". International Conference on Reading Islamic Civilization and the World of the Spiritual City with Emphasis on the Holy City of Mashhad.
- Zimmer, L. (2006). **Qualitative meta-synthesis: a question of dialoguing with texts**. *Journal of advanced nursing*, 53(3), 311-318.
- Zolfagharzadeh, Mohammad Mehdi; Saadabadi Arani, Ali Asghar (2013). "Redefining the main functions of the university in society based on Islamic ideals in the thought of Imam Khomeini (ra)". *Strategic studies of Basij*. Year 17, No. 65, pp. 5-31.

